

YALANLAMALI MASALLAR ÜZERİNE - KÜTAHYALI BİR ANLATICIDAN DÖRT ÖRNEK İLE-

Satı KUMARTAŞLIOĞLU¹

Öz

Yalanlamalı masallar, icra ortamı içerisinde kimi zaman masalların başında masala hazırlayıcı giriş formeli olarak kullanılabilirdiği gibi, kimi zaman başlı başına bağımsız bir anlatı olarak icra edilirler. Bu anlatılar anlatıcının başından geçmiş olarak aktarılan bir takım tuhaf, mantık dışı, şaşırtıcı ve mizahî olaylardan oluşur. Yalanlamalı masallar ses ve söz uyumuna dayanan bir anlatımı yansıttıkları ve hayal, yalan, mizah gibi unsurlardan kaynaklanan serbest bir yaratıcılığın ürünleri oldukları için tekerleme, masal ve yalanlama türleri içerisinde değerlendirilirler. Makalenin konusu bu üç türle hem iç içe olan hem de etkileşimde bulunan “yalanlamalı masallar” üzerinedir. Makalede “yalanlamalı masallar”, Kütahya\Simav’a bağlı Sudöşeği köyünden Alaaddin Vural’ın 1977 yılının Ocak ayı içerisinde anlattığı dört örnek üzerinden ele alınmıştır. Makalede yalanlamalı masallarda ses ve söz unsurları ile içerik ve kurgunun yeri, yalanlamalı masalların fonksiyonları, anlatım tarzının oluşmasında kültürel belleğin ve anlatıcının etkileri gibi hususlar değerlendirilmiştir. Sonuç olarak yalanlamalı masallar her ne kadar “yalan” üzerinden kurgulansa da bu yalanın gerçek bir yalan olmadığı, bu anlatıların dinleyiciyi kandırmak için söylenmediği, asıl maksadın mizahî olup dinleyiciyi güldürmek ve eğlendirmek olduğu ifade edilebilir. Ayrıca yapılan mukayeselerde bir yalanlamalı masalın içeriği, yani olay dizisi ve bunun ifade ediliş tarzının anlatıcının hayal gücü ve söz ustalığına bağlı olduğu görülse de “kültürel bellek”in de bu konuda belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yalanlama, tekerleme, yalanlamalı masal, mizah, gülme.

ON LYING TALES –WITH FOUR EXMPLES FROM A NARRATOR FROM KUTAHYA-

Abstract

Lying tales are sometimes used as a preliminary introductory form of fairy tales in the performance environment, and sometimes they are performed as an independent narrative in their own right. These narratives consist of a series of strange, illogical, surprising, and humorous events that are conveyed as the past of the narrator. Lying tales are considered within the rhymes type, fairy tale and lying tale because they reflect a narrative based on sound and word harmony and are the products of a free creativity arising from elements such as imagination, lie and humor. The subject of the article is on "lying tales" that are both intertwined and interacted with these three types. In the article, "lying tales" is discussed over four examples told by Alaaddin Vural from Sudöşeği village of Kütahya \ Simav in January 1977. In the article, issues such as sound and wordelements, the place of contentand fiction in lying tales, functions of lying tales, the effects of cultural memory and narrator in the formation of narration style are evaluated. As a result, it can be stated that although the lying tales are constructed on the basis of a "lie", this lie is not a real lie, these narratives are not told to deceive thea udience, the main purpose is to be humorous and to make the audience laugh and entertain. In addition, although it is seen in the comparisons that the contentand expression style of a lying tale depends on the imagination and word mastery of the narrator, it has been revealed that the "cultural memory" is also determinant in this issue.

Keywords: Lying, rhymes type, lying tale, humor, laugh.

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, satileri@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2178-3035

Başvuru Tarihi (Received): 22.12.2020 **Kabul Tarihi** (Accepted): 28.04.2021

Giriş

Türk halk edebiyatında “tür” konusu, özellikle bazı türler söz konusu olduğunda, oldukça geniş ve çetrefilli bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu türler arasında belki de ilk göze çarpanı “tekerleme”dir. Tekelerleme, sınırları tam olarak çizilemeyen bir türdür. Çünkü tekerleme türü içerisinde şekil, içerik, işlev ve bağlam açısından birbirinden farklı örnekler yer almaktadır. Genel olarak tekerleme konusunda en net olarak söylenebilecek özellik, tekerlemenin bağımsız bir tür olmaktan ziyade başka türler veya bağlamlar içerisinde belli bir işleve sahip olarak yer alan bağımlı bir tür olduğudur. “İrfanı Arzulayan Sözler Tekelerlemeler” başlıklı kitabında Ali Duymaz, bu durumu dikkate alarak tekerlemeleri tasnif etmiştir. Duymaz’ın yapmış olduğu tasnifte tekerlemelerin birbirinden farklı şekil, yapı, içerik, işlev ve bağlamlar içerisinde çeşitlenmelere sahip olduğu, ayrıca başka tür ve biçimler ile nasıl iç içe olduğu görülmektedir (Duymaz, 2002, s. 26-27). Birbirinden farklı şekil, yapı ve icra ortamına sahip bu ürünlerin tekerleme kategorisinde değerlendirilmesinin nedeni, tekerlemeleri ayırt edici iki temel noktada birleşmeleridir. Bunlardan ilki ifade ve üslupta görülen şekilsizlik ve değişkenlik ile anlamın arka planda kalması, ikincisi ise metinlerde gerçeküstü ifadelerin kullanılmasıdır (Duymaz, 2002, s. 28).

Şekilsiz ve değişken bir ifadeye sahip olması, gerçeküstü olaylarla kurulması açısından tekerlemeler içerisinde değerlendirilen örneklerden biri “yalanlamalar”dır. Bir yalan etrafında birleşen ve adını içeriğinden alan “yalanlamalar”ın da kendi içerisinde farklı şekil, yapı ve bağlamlar halinde olduğu görülmektedir. Yalanlamalar, Ali Duymaz’ın tekerleme tasnifinde “masal tekerlemeleri”, “ortaoyunu tekerlemeleri”, “Karagöz tekerlemeleri”, “meddah tekerlemeleri”, “âşık edebiyatı tekerlemeleri”, “tekke-tasavvuf edebiyatı tekerlemeleri” başlıkları ile farklı kategoriler içerisinde yer almıştır. Masal, ortaoyunu, Karagöz ve meddah tekerlemeleri “Belirli bir oyun, tören ve metne bağlı tekerlemeler” kategorisinde, âşık edebiyatı ve tekke-tasavvuf edebiyatı tekerlemeleri ise “Yazılı veya gelişmiş edebiyat tekerlemeleri” kategorisi içinde yer almıştır (Duymaz, 2002, s. 26-27). Görüldüğü üzere tekerlemeler içerisinde belirli bir oyun, tören veya metne bağlılığı açısından farklı kategoriler içerisinde ele alınan yalanlamalar, kurgu ve içerik açısından benzer öğeler içermektedir. Bu benzerlik en ana hatlarıyla konunun “yalanlar” etrafında örülmesi veya oluşturulmasıdır. Bu nedenle yazıda yalnızca “yalanlamalı masal” konusu ele alınıp değerlendirilmekle birlikte, yalan etrafında örülen bu tarz tekerleme örneklerinin en genel ifadeyle “yalanlama” adı verilen bir tür çerçevesinde adlandırılması ve bir arada değerlendirilmesi önerilmektedir. Burada başlı başına “yalanlama türü” üzerine hazırlanan bir çalışma olan “Anadolu Sahası Halk Edebiyatı Metinlerinde Yalanlama ve Yalanlamalı Türler” başlıklı yüksek lisans tezini zikretmek gerekmektedir. Tez yazarı Canan Kökus, tür ve şekil tasnifi yapılırken dış unsurların yanı sıra konu, anlatım tutumu, işlev gibi hususların da dikkate alınması gerektiği noktasından hareketle “yalanlama”nın da bir tür olduğu görüşünü savunmuştur (Kökus, 2018, s. 5). Kökus, “yalanlama”ları âşık fasıllarının tekellüm bölümünde ve âşıklık geleneği içinde müstakil olarak, masal, halk hikâyesi, Karagöz, Ortaoyunu, türkü metinlerinin içinde ve müstakil olarak örneklerle değerlendirmiştir (Kökus, 2018). Bu noktada “yalanlamalar”ın da “tekerlemeler” gibi sınırları tam olarak çizilemeyen ve bağımsız bir tür değil, başka türler içerisinde ve farklı ortamlarda, farklı biçimlerde icra edilen bağımlı ve aynı zamanda tekerlemeler ile iç içe bir tür olduğu söylenebilir. Tekelerlemelerin âşıklık geleneği, Karagöz, meddah anlatıları, destanlar, maniler gibi başka türler ile ilişkili ve iç içe olduğuna dair sonuçlar, Pertev Naili Boratav’ın masal tekerlemeleri ile ilgili yapmış olduğu çözümlenmelerde mevcuttur (Boratav, 2000, s. 107). “Yalanlama” türü de “tekerleme” türü ile iç içedir. Bu iki tür arasındaki iç içe olma durumu, buna ek olarak “yalan” temalı örneklerin farklı şekil ve yapılar, farklı bağlamlarda icra edilmesi, bu örneklerin aynı kaynaktan beslenmesi ya da birbirine kaynaklık etmesi ile ilgilidir. Örneğin bir âşık, yalanlama tarzındaki destanını oluştururken bir masal tekerlemesinden ya da bir yalanlamalı masaldan etkilenmiş olabilir. Âşığın yalan üzerine kurduğu destan ise bir türküye kaynaklık edebilir. Bu konuya Münir Cerrahoğlu, “Yalanlamalı Destanlar İle Masal Tekelerlemeleri

Arasındaki Benzerlikler” (2011, s. 283-284) başlıklı makalesinde daha ayrıntılı ve mukayeseli örneklerle temas etmiştir.

Makalenin konusunu “yalanlamalı masallar” oluşturmaktadır. Yalanlamalı masallar değişik açılardan incelenirken, örneklem olarak Kütahya/Simav/Sudöşeği köyünden bir anlatıcıdan derlenmiş olan dört yalanlamalı masal seçilmiştir. Bu yalanlamalı masallar, yazılı kaynaklarda yer alan yalanlamalı masallarla ve diğer yalanlama örnekleri ile mukayeseli araştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Yalanlamalı masallar Pertev Naili Boratav tarafından, bir masalın başında giriş formeli olarak kullanılan örnekleri de olan, başlı başına bağımsız bir masal formunda anlatılan, genellikle birinci şahsın, yani anlatıcının ağzından insan başına gelmeyecek nitelikteki pek çok olayın başa gelmiş olarak ardı ardına sıralandığı anlatılar olarak tarif edilmektedir (Boratav, 1995, s. 77-78). Burada önce kendine has ifade ve üslup özellikleri ile gerçeküstü olaylar üzerine kurulması nedeniyle “tekerleme”, “yalan/lar” etrafında kurgulanması nedeniyle de “yalanlama” türü ile bütünleşen diğer örnekler üzerinde kısaca durmak, yalanlamalı masalları daha ayrıntılı irdelemek açısından faydalı olacaktır. Ayrıca yalanlama örneklerinin tekerleme türü ile de iç içe olduğunu tekrar belirtmek gerekir.

Yalanlamalı masallar, insanın başına gelmeyecek nitelikteki pek çok olayın başa gelmiş olarak ardı ardına sıralanması özelliği ile en çok geleneksel Türk tiyatrosundaki tekerlemelere benzemektedir. Gölge oyunu ve ortaoyununun “muhavere” kısımlarında Karagöz ile Kavuklu, olmayacak şeyleri başlarından geçmiş gibi anlatırlar ve sonunda olanların gerçek olmadığı, rüya olduğu ortaya çıkar (And, 1985, s. 319-322, s. 388-397; Boratav, 1997, s. 77-78). Geleneksel Türk tiyatrosu içerisindeki bu tekerlemeler, daha sonra gelen olaylara hazırlık mahiyetinde, güldürücü ve dolayısıyla eğlendirici niteliktedir. Bazı meddah tekerlemeleri de benzer nitelikler göstermektedir (Duymaz, 2002, s. 325). Yalanlamalı masallar ile geleneksel Türk tiyatrosu içerisinde yer alan Karagöz ve Ortaoyunu tekerlemeleri mensur nitelikte olup, bu türleri birbirinden ayıran husus, bağlamı noktasındadır. Geleneksel Türk tiyatrosu içerisinde yer alan bu tekerlemeler bir oyun ve gösterinin yalnızca bir parçası iken, söz konusu yalanlamalı masallar ise müstakil bir anlatı formundadırlar.

Geleneksel Türk tiyatrosu tekerlemelerinin yanı sıra şekil ve bağlam açısından olmasa da özellikle içerik açısından âşık edebiyatı tekerlemeleri ile tekke-tasavvuf edebiyatı tekerlemeleri, yalanlama kategorisi içerisine girmektedir. Umay Günay, yalana dayalı tekerleme türü ile âşık deyişleri arasındaki yalanlamalar arasında bir bağ kurarak, âşık fasıllarındaki yalanlamaların âşıklar arasında en çok ve inanılmaz yalanları bulup söyleme sanatı olduğunu ve kelime hazinesindeki zenginliği ortaya koyma bakımından da ilgi çekici bir bölüm olduğunu belirtmiştir (Günay, 1999, s. 57). Doğan Kaya ise âşıkların gülüş derecesinde inanılmaz yalanlar sıraladıkları ve birer sürrealist yaklaşım örneği olan bu tür yalanlamalar ile meclistiklerin hoşça vakit geçirdiklerini, aynı zamanda âşıkların gücünün tayin edildiğini ifade etmiştir (Kaya, 2007, s. 88-89). Âşık fasıllarındaki “tekellüm” olarak adlandırılan ve bir yarışma niteliğinde icra edilen bu deyişlerin yanı sıra destan tarzında yalanlamalar da mevcuttur. Türk edebiyatında yalanlamalı destan söyleyen pek çok âşık vardır. İsmail Abalı, “Anadolu Sahası ve Kırgız Folklorunda Yalanlamalar ve İşlevleri” başlıklı yazısında yalanlamalı destanlar hakkında bilgi vermiştir (Abalı, 2016, s. 3). Özkul Çobanoğlu, “Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü” isimli kitabında yapmış olduğu tasnifte yalanlamalı destanları “Güldürmeye\Eğlendirmeye Yönelik İşleyiş (Mizah)” başlığı altında değerlendirmiştir. Bu grupta değerlendirdiği destanları “âşık tarafından destana konu olarak seçilen bir olayın, bir kişinin veya bir topluluğun veya bir nesne veya bir kavramın dinleyiciyi güldürmesi ve böylece eğlenerek hoşça vakit geçirmesi amacına yönelik olarak işlenmesini hedefleyen anlatım tutumudur” (Çobanoğlu, 2000, s. 92) şeklinde ifade ederek âşıkların yalanlamalı destanları söylerken takındıkları tutumu ve söyledikleri destanların işlevsel yönünü vurgulamıştır. Çobanoğlu ayrıca, konularının kaynağı çoğu zaman fantastik ve

kahramanları kurmaca olan bu tür destanlar için Hengâmî'nin “Cenk Destanı”nı örnek olarak vermiştir:

“Bir gemi yaptırđım ayrık köküyle
Bin pare top dizdim taze sovanı
Mısır darısından hesapsız gülle
Niyetim feth etmek Firengistanı” (2000, s. 93).

Tekke-tasavvuf edebiyatında da Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal gibi şairlerin şathiyeleri, kurgu ve içerik açısından tekerleme türü içerisinde değerlendirilmektedir (Duymaz, 2002, s. 68, s. 261-262). Yunus Emre'nin “Çıktım erik dalına\Anda yedim üzümü” mısralarıyla başlayan şiiri ile Hasan Dede'nin “Bir zaman anama erlik eyledim” sözleri ile başlayan şathiyeleri yalanlama tarzındaki tekerlemelere örnek verilebilir (Akın Çelebi, 2019, s. 55).

Görüldüğü üzere Türk halk edebiyatı içerisinde “yalan” teması etrafında örülen manzum ve mensur tarzda birbirinden farklı örnekler mevcuttur. “Yalanlamalı masallar” da bu örneklerden birini teşkil etmektedir.

İçeriğindeki yalanlardan dolayı “yalanlamalı masal” olarak adlandırılan bu örneklere daha açıklayıcı olması açısından Pertev Naili Boratav'ın vermiş olduğu bir örneği burada aktarmak uygun olacaktır:

“Koştuım eve vardım “Baban doğdu” dediler, kucağıma bir yumurta verdiler. Yumurta elimden düştü, içinden kocaman bir horoz çıktı, sokağa kaçtı. Kovalamaya başladım. Taş attım değmedi. Ceviz attım... Cevizden bir kocaman ağaç bitti. Üstündeki cevizleri düşüreyim diye taş attım değmedi. Toprak attım, ağacın başı tarla oldu. Kimi dedi: “Buğday ek”, kimi dedi: “Karpuz ek”. Karpuz ektim. Öyle karpuz verdi ki tarla, develer taşıyamadı. ... Vay anam karpuz, evin köyün yıkılası karpuz... Bir yanı sazlık samanlık, bir yanı tozluk dumanlık. Bir yanında demirciler demir döver denk ile, bir yanında boyacılar boya boyar bin bir çeşit renk ile, bir yanında Al-i Osman devleti cenk eder top ile tüfenk ile...” (Boratav, 1957, s. 55-56).

Bu tarz örnekler tek başına müstakil bir masal olarak anlatılabildiği gibi bir masalın başında giriş tekerlemesi olarak da icra edilebilmektedir. Müstakil masal olarak anlatılan yalanlamalı masallar, masal giriş formeli olarak kullanılan yalanlamalardan nispeten daha uzundur. Ali Duymaz bu tarz tekerlemeler için, “İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler” kitabında Kıbrıs'tan derlenmiş bir masalı örnek olarak vermiştir. Söz konusu masalın başında “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde...” şeklinde tekerlemeli masal giriş formeli kullanılmıştır (2002, s. 67-68). Bilindiği üzere tekerlemeli giriş formelleri, yalanlama ağırlıklı olaylarla kurulan ve iç kafiyeli cümlelerle oluşturulan sözler olup, dinleyiciyi masaldaki olağanüstü olaylara hazırlayıcı bir amaçla söylenir (Sakaoğlu, 1999: 59). Bu açıdan Duymaz'ın kitabında vermiş olduğu ve başında tekerlemeli bir giriş formeli kullanılan ve ardından olmayacak, bir insan başından geçmeyecek olayların bir insan başından geçmiş gibi arka arkaya sıralanarak iç kafiyeli cümlelerle birbirine bağlandığı yalanlama, masal türü içerisinde “yalanlamalı masal” olarak adlandırılan kategoriye uygundur. Bu örnek aynı zamanda tekerleme türü içerisinde de değerlendirilmektedir. Bahsi geçen yalanlamalı masalın başındaki tekerlemeli giriş formeli de, masal içindeki uydurma ve gerçek dışı, yalan pek çok olaya dinleyiciyi hazırlamak için kullanılmaktadır.

“Yalanlamalı masal” konusunda saha araştırmalarından elde edilen ve gerek tekerleme gerekse masal hakkında yapılan bilimsel çalışmalara yansıyan metin sayısı maalesef azdır. Yalanlamalı masal konusunda Pertev Naili Boratav “Zaman Zaman İçinde” (1992, s. 57-83), “Az Gittik Uz Gittik” (2011, s. 13-16) ve “Tekerleme” (2000, s. 113-199) isimli kitaplarında, Saim Sakaoğlu, “Kıbrıs Türk Masalları” (1983, s. 5-7) isimli kitabında, Ali Berat Alptekin, “Yalanlamalı Masallar”

(1989, s. 7) başlıklı yazısında, Bilge Seyidoğlu, “Erzurum Masalları” (2006, s. 356-358) isimli kitabında örnekler vermişlerdir. Ali Duymaz, çeşitli kaynaklardan alıntılıdığı mensur ve manzum nitelikte altı yalanlamalı masalı “İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler” isimli kitabında aktarmıştır (2002, s. 263-268). Canan Kökus, yalanlama türü üzerine hazırladığı yüksek lisans tezinde çeşitli kaynaklardan tespit ettiği yalanlamalı masal metinlerini örneklendirmiş ve çeşitli açılardan incelemiştir (2018, s. 60-75). Boratav, “Az Gittik Uz Gittik” kitabında verdiği örneği “tekerleme” başlığı altında değerlendirirken (2011, s. 13), masal tekerlemeleri üzerine hazırladığı “Tekerleme” kitabında yalanlamalı masalları “tekerleme biçiminde masallar” olarak kategorize etmiştir (2000, s. 79-96). Duymaz, Sakaoğlu’nun Kıbrıs’tan derlediği örnekten yola çıkarak bu tarz örneklerin masalların başında yer alabildikleri gibi müstakil bir masal olarak da kullanıldıklarını vurgulamış ve bunları “yalanlamalı masal” olarak değerlendirmiştir (2002, s. 67). Canan Kökus’un yapmış olduğu yüksek lisans tezinde ise “yalanlamalı masallar”, yalanlama türü çerçevesinde değerlendirilmiştir (2018, s. 5). Bu tarz anlatılar, Thompson’un Masal Tipleri Katalogu’nda 1875-1889 numaraları arasında, Eberhard-Boratav’ın hazırladığı Türk Masalları Tıp Katalogu’nda ise 358-363 numaraları arasında yer almaktadır (Alptekin, 1989, s. 7). Görüldüğü üzere yalanlamalı masallar, çeşitli araştırmalarda birbiri ile çok içli dışlı ve etkileşimli olan tekerleme, masal ve yalanlama türlerinin çatısı altında değerlendirilmiştir. Yalanlamalı masalların “tekerleme” türü içerisinde değerlendirilmesinde, anlatımda ses ve söz oyunları ile gerçeküstü ifade tarzına sahip olması ve mizahın ön planda oluşu etkilidir. Ardı ardına sıralanan yalanlardan örülü bir olay silsilesinden oluşması, bu tür ürünlerin “yalanlama” türü kategorisinde yer alışında etkilidir. Hayali ve fantastik olaylarla örülmesi ve icra ortamındaki anlatım tarzı ise bu türün masal kategorisi içerisinde yer almasında rol oynamaktadır. Yalanlamalı masallar ile tekerleme, yalanlama ve masal türleri arasındaki bu etkileşimli ilişki, matematikteki kümeler konusu ile açıklanabilir. Tekerleme, masal ve yalanlama birer küme olarak düşünüldüğünde yalanlamalı masal her üç kümenin ortak elamanı olarak kesişim kümesinde yer almaktadır.

Makalede “yalanlamalı masallar”, Kütahya\Simav’a bağlı Sudöşeği Köyünden Alaaddin Vural’ın 1977 yılının Ocak ayı içerisinde anlattığı dört yalanlama örneği üzerinden ele alınmıştır. Alaaddin Vural 1957 doğumlu olup, 2014 yılında vefat etmiştir. Alaattin Vural’ın yalanlamalı masalları anlattığı 1977 yılında henüz askere gitmediği öğrenilmiştir. Anlatıcıya dair ses kayıtları Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı öğrencisi ve aynı zamanda anlatıcının akrabası olan Naziye Ülkü Vural tarafından temin edilmiştir. Yalanlamalardan ilk ikisinin metni tamdır, üçüncü metnin orta kısmı, dördüncü metnin ise son kısmı ses kaydının zamanla bozulmasından dolayı eksik durumdadır. Ancak bu tarz metinleri günümüz şartlarında derlemenin neredeyse imkânsız oluşu ve söz konusu metinlerin eksik de olsa yalanlamalı masallar konusunda önemli bir malzeme teşkil etmesi, yazılı kaynaklardaki diğer yalanlamalı masallar ile mukayese edilebilecek olması bu metinlerin de yazıya aktarılıp incelenmesini gerekli kılmıştır.

1. Metinler

Kütahya\Simav’a bağlı Sudöşeği köyünden Alaaddin Vural’ın anlatımı olan ve 1977 yılının Ocak ayına ait yalanlama kaydı, daha anlaşılır kılınmak adına ağız özellikleri düzenlenerek, İstanbul Türkçesine uygun olarak yazıya aktarılmıştır. Bunun dışında sentaktik ve semantik açıdan metne herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.

1.1. Birinci Yalanlamalı Masal:

“Bu yıl 1977. 1. ayın 20’si. Arkadaşlar, bakın benim başıma gelenleri anlatacağım, ama gülmeyeceksiniz ha! Geçen gün ben buradan değirmene gittim arkadaşlar biliyor musunuz? Şu Acemler değirmenine. Değirmene vardım ben bu evden. Acem oğlu Eşrefce var ya, tanıyor musunuz? Bildiğiniz Eşrefce yahu. İşte o oradaymış, değirmenci. Hemen vardık biz. Ulan getir hemen. Eşeği bir yandan o tuttu, bir yandan ben, indirdik. Orada nöbetçi yokmuş. Buradan hemen

benim yükün bir dengi²ni kaldırdık değirmenin boğazına. Oradan başladı değirmeni çevirdi, bir dengini hemen öğüteyim dedi. Dedi, yahu bir poğaçaya yapayım, acıktık, dedi. Yap yahu Eşref Dayı, dedim, yak ocağı, ne yaparsan yap be, dedim. Ulan gittiymi koca bir çanak omuzlamış gelmiş ama ileriden beri. E ne olacak o? E bunu da karacağız poğaçaya, dedi. Bir su devirdi bu, biraz un kattı. Olmadı bu, gel buraya dedi bana. Bir teneke su katıyoruz, duru oldu, su kat, koyu oldu, yine su kat, un kat. Talın (?) birini çıkarttık biz, poğaçaya bir kardı yoğurdu, oldu araba tekeri gibi poğaçaya. Yaktı değirmenin ortasına ocağı, gömdü, bunu pişirdi. Ben de dengin birini öğüttüm. Yahu pişirdi ama araba tekeri gibi dikti oraya, değirmenin ortasına. Yahu bunu ne yapacağız, dedi. Yahu Eşref Dayı dedim ben, kesme yahu bu kadar kim yiyecek, yemeyiz sağdıç, dedim. Ne yapalım ulan dedi, kadere, dedi, bir yalan söyleyeyim ortalıkta dedi, kim çok yalan söylerse o sarsın gitsin poğaçayı, dedi. Olur ya Eşref Dayı dedim ben. Bu dedi, önce ben söyleyeceğim yalanı, dedi. E söyle dedim ben. Geçen gün bostanı ekmeye gittim, dedi. Heybeye bir süzme çekirdek doldurdum, gittim, vardım, bir saçtım, aşağıdan öküzleri koştum, sürerken bir baktım arkamdan bitmiş, bir yandan baktım çiçek açmış. Tarlayı akşamleyin bitirdim. Sabah da çekirdek götürdüm, akşama bostan getirdim dedi bu. Bitti mi Eşref Dayı dedim ben. Bitti dedi. Bir de ben başladım ama yalan söyleyeceğiz kardeşim. Uzattık da uzattık. Eşref Dayı dedim, geçen gün bizim bir arı vardı, arı bekliyordum. O gitti dağa yukarı. Eeee? Geldim eve, yahu ne yapacağız baba, dedim, bizim arı gitti dağa yukarı, dedim. Oğlum horozu eyerle, git dağa yukarı, belki rast gelersin, dedi. Hemen horozu eyerledim, yürüdüm, bizim Sızgula var ya Sızgula'ya çıktım. Oralarda gezerken bulamadık mı ne yaptık, döndüm geldim köye, yahu geldik biz ulan baba, dedim, arı yok. Ulan ne edeceksin arıyı, dedi, horozun sırtına yara açmışsın be, dedi. Essah horozu biz kümese koyduk. Yahu gittim komşulara soruyorum, yahu buna ne iyi gelir, oğlum ceviz yağı bulunursa o iyi gelir, çal dedi. Yok komşularda, o komşuya soruyorum yok, bu komşuya soruyorum yok. Vardım birisine hele varmış. Oradan aldık geldik biz şey, ceviz yağını biz komşudan aldık geldik. Allah razı olsun adamda varmış, getirdim bir çaldım ben horozun sırtına. Gittim, yattım. Bizim horozun sırtı iyi oldu mu diye geldim idi, ulan bir ceviz bitmiş ama bizim horozun sırtında dallanmış yürümüş, ulan baktım cevizler olmuş tepesinde. Ne yapayım, ulan çıkayım da şunun üstüne toplayayım, beş on kuruş para eder falan. Çıkarken ben yerden ayakkabıyla toprak çıkmasın mı üzerine cevizin. Ulan ben cevizlere indim, baktım biraz, eve girdim çıktım, bizim cevizin tepesinde bir tarla meydana geldi ama o biçim. Geldim babama, ulan baba, dedim, bir tarla belirmiş ama cevizin tepesinde. Oğlum ya buğday ek dedi bana. Komşunun birine vardım, bana biraz buğday ver. Yok yahu, dedi. Birine vardım, yarım kilo buğday tohumu aldık geldik, bir saçtık ama, bunu sürdürdük, eee tohum yetmedi şimdi. Yarım kilo da birisinden aldım geldim, onu da ektik. Biraz geçti aradan, ben bakayım bir tarlada ekin nasıl oldu, bitti mi bitmedi mi bakayım geleyim dedim ben. Vardıydım ne içine gidilecek ne bir şey ekinden sökemedim. Geldim eve, baba dedim bizim ekin o biçim olmuş, hiç içine gidilmiyor, ermiş mi git bak gel de biçelim, dedik. Gittik, baktık, geldik, vardık biz bunu biçelim artık dedik, ermiş. Bir giriştik aşağıdan vur çatlasın vur patlasın. Ulan tilki de yatıyor muydu ne yapıyordu tarlanın ortasında, tilki varmış ekinin içinde. Çık oradan ulan ben bunu vurayım bir dedi, nasılsa karnına takıldı, tilki kaçtı, orak biçti. Tilkinin karnında bir kâğıt çıkmış oralarda, bakmıştım diyorum ben. Kâğıdı bir okudumdu, bok yesin değirmenci, hak nöbetçinin dediği yazıyor, dedi. Ah ulan poğaçaya senin dedi, hak ettin dedi Eşrefce bana. E ne yapacağız? Eşref dayı, oğlum sen dengin birini getir. Dengi getirdi, poğaçayı kucakladı, çuvalı sardık üzerine eşeğin. Ha bakalım de bakalım bizim tarlaya geldim ben ama gören olur diye utanıyorum aaa. Biraz köye yakınlaşınca hemen ceketi çıkardım, poğaçanın üstünü kapattım gören olmasın diye, ceketsiz geliyorum ben artık. Köyün ortasından geçiyorum ama gören olur diye de titriyorum aaa. Aldım geldim eve getirdim. Ulan bizim valide dedi, oğlum ne bu? Ya dedim ana dedim, bu böyle böyle oldu. Eşref dayıyla biz böyle böyle yaptık. Allah belanızı versin sizin, dedi. Ne yapacağız oğlum

² Dengi: Bir çuval buğday.

bunu? Ulan dedim, dağıt bunu dilim dilim. Dağıtacağız. Başladı kesmeye, şunu koy, şu şunun. Poğaçayı dağıttık. Poğaçayı ne olduysa yediler mi, komşulara tek tek dağıttık.”

Pertev Naili Boratav, bu yalanlamalı masalı “Tekerlemeler” başlıklı kitabında masal tekerlemeleri üzerine yapmış olduğu tasnifte “Giriş Tekerlemesi Biçiminde Kısa Maceralar” kısmında değerlendirmiştir (2000, s. 77-79). Alaaddin Vural ise, bu yalanlamalı masalı bir masalın giriş tekerlemesi şeklinde değil herhangi bir masaldan bağımsız olarak anlatmıştır.

1.2. İkinci Yalanlamalı Masal

“Arkadaşlar, bir de şu geçti başımdan: Bugün 1977. 1. ayın 20’si, Çarşamba günü. Arkadaşlar bak başımdan geçenlerden bir de şunu anlatmak istiyorum. Bir gün buradan Emet’e gitmişim. Emet’e vardım. Emet’ten alacak verecek bütün her şeylerimi aldım, geri döndüm. Gelirken bizim Yukarıbelen yaylası var ya, oraya gittim, orda da bizim Dalgıra rahmetlik var ya, Koca Dalgıra. O orda danası ölmüş de yüzüp duruyormuş. Ben de geldim öteden, ne oldu yahu dayı falan. Bana dedi, oğlum dedi, sizin köyde dana eti satılır mı? Bizim köyde satılmaz ya dayı dedim ben, Acemler’de satılır dedim belki, oraya götürelim. Beraber gidelim dedi, bu danayı yüzdü, eşeğin üzerine attık, üzerinden bağladık, sap urganla eşeğin üzerine eti. Yürü bakalım doğru bizim köye, bizim köyden geçtik aşağıya. Aşağıda Bekteş bahçesi var ya. Bekteş bahçesi yanından geçerken ben bahçeye tüydüm. O kıyıda develeri sürdü gidiyor. Ben de oradan pırasa aldım, iki pırasa, Dalgıra’ya dedim, sen şu pırasayı al ye, ben bunu alayım. Elimizde yiye yiye gidiyorduk biz. Biliyor musun develeri de zaten eşeğin arkasına sıra sıra bağladık biz. Giderken şeye indik, Tetik köprüsüne varırken Tetik köprüsünden yukarı ben bir baktım, Kapanca’dan bir kuş sağıldı ama aşağı o biçim geliyor. Hemen geldiği gibi kuş eşeğin üzerindeki ete yapıştı. Başladı eşeği kaldırdı. Ulan dayı gidiyoruz, tut devenin kuyruğundan. O kuyruğundan tuttu devenin birini, birini de ben. Eşek kalktı, develer arkadan, biz te arkadan yürü bakalım. Kaldırdı bizi kapınca yukarı gidiyoruz. Ne yaptın dayı diyorum ben, havada gidiyoruz yalım yahu. Ne yapalım oğlum yahu, taksiratımızmış diyor havada. Döndürüverdi bizi kuş, Kuşkaya’ya doğru. Kuşkaya’yı biliyor musun, Kuşkaya’nın üzerine vardık biz, oradan Kuşkaya’dan bizim köyden tarafa döndü. E dayı ne yapacağız derken ben, kolu mu yoruldu ne yaptıysa pırasayı şey yaparken bir boşandırdık devenin kuyruğundan elimizi, güldür gittim ben, gerisini bilmiyorum. Ben doğru Balkuyusu’na gitmişim. Dalgıra da o sırada nasıl ettiyse o da bayılmış, o da gitmiş, o da yüznumaranın altına girmiş mübarek adam. Oradan bir gün durdum ben iki gün durdum, bana hiç sen necisin diyen yok. Ulan bizim Medine yenge nasıl ettiyse bal almaya gelmiş, aa adam burada bir şey var, bir kimse var, aman İbrahim rahmetlik küldür paldır geldi, beni yakaladı, götürdü eve. Azıcık bir saat geçti, iki saat geçti. Bizim Dalgıra’yı da yakalamışlar, onu da aldılar geldiler. Ulan dayı ben gittim ya buraya sen niye gittin ya diyorum ben. Oradan getirdiler bizi, doğru yatı odasına. Yatı odasına vardık, muhtarları, heyetleri topladılar geldiler. Oğlum, sen, nasıl oldu? Ben durumu anlatası yok, çat bir bir yandan, bir bir yandan bizi vurdular. Nasılsa bizim Dalgıra’yı da vurdular. E ne oldu, ne oldu, dediler. Böyle böyle oldu, ceza sırası geldi, dediler, yala bakalım şunun üzerindeki şeyi. Ulan öyle bir ağırıma gitti, Dalgıra’nın üzerini yalattılar. Güzelce Dalgıra’yı da bize yalattılar mı şimdi. Ulan bir ağırıma gitti. İki tane çıkarttılar, bir kurtulduk biz ama o biçim. Dalgıra’ya da dedim, ulan senin etin de dursun yüzün de dursun, gördün mü başımıza gelenleri, dedim. Dalgıra çıkarmış da bana para teklif ediyor. Paran da dursun senin şey de dursun, dedim. Geçtik gitti. Hala da aklımdan çıkmıyor arkadaş.”

1.3. Üçüncü Yalanlamalı Masal

“Arkadaşlar, bir de şu geçti başımdan: Bir gün aşağılara doğru çalışmaya gidecek olduk. Buradan Acemler’e gittim. Acemler’e vardım. Külcü’den bilmem kim de gidecek çalışmaya dediler, onu bul sen, dediler. Külcü’ye doğru gidiyorum ben, oradan arkadaşım yanına varacağım, birlikte gideceğiz aşağılara. Geldim ben, giderken oradan ceviz alanına çıktım. Ceviz alanından az geçtim, bir baktım alanda bir adam oturup durur. Ulan dayı sen bu alanda sıcakta olmaz bu, gölgeye

otursana dedim ben buna. Oğlum gidemiyorum, sakatım dedi, gel şunu gölgeye götür, bindir de(eksik) doğru köye. Geldim köye kardeşim arkalarım böyle bir karış. Yağır gibi oldu, ters oldu. Geldim ulan babam rahmetlik yatırırverdi baltanın altına, hala bellidir arkadaşlar bir bakın belli mi? Belli...”

1.4. Dördüncü Yalanlamalı Masal

“Arkadaşlar, bir gün arkadaşın birisiyle çalışmaya gidiyoruz. Oradan çalışmaya giderken arkadaşla iki kişiyiz tabi, gittik gittik, yabancı köye vardık. Arkadaşa dedim ben, yahu iyice acıktık git şuradan bir ekmek iste gel. Arkadaş dedi, yahu ben isteyemem ille sen iste gel, dedi. Oradan ben vardım. Karının biri de ekmek yaptırmış. Teyze bir ekmek verir misin, dedim. Vereyim oğlum ama ekmekler çıkmadı daha, çıkıversin bir, dedi. Az bekledim, bekledim ben, karı daha ekmek yapacak. Hemen karının evine girdim ben, bakınırken oralarda, girdim ekmek çalacağım, baktım bir dolap var, dolabın kapağını bir açtıydım biraz yağ var, yağı aldım hemen koynuma soktum. Oradan yumurtalar varmış, yumurtaları da aldım şapkanın ibiğine koydum. Geldim, karı ekmek yapacaktı da bize ekmek verecekti ya, bunun karşısında dururken yağ buradan aktı, erimiş. Gâvurun adamı dedi, dolapta azıcık yağ vardı, onu çaldım besbelli dedi, kafama bir kürek koydu, yumurta da akmaya başladı şimdi kafadan. Eee bir kaçtık oradan, ekmek de alamadık. Arkadaşın yanına vardım ben. Arkadaş dedi, ya ne oldu yahu? Yahu arkadaş böyle böyle oldu. Biraz gittik, köyün birisine daha vardık. Arkadaş git yine iste gel, yalnız bu sefer hırsızlık yapma, öleceğiz gayrı acımızdan, dedi. Yine yapmam ya dedim ben, hiç hırsız durur mu! Vardık biz, alıştık ya. Teyze dedim bize ekmek verir misin? Yeni kardım, azıcık beklersen vereyim, dedi. Yine biz onun evine de girdik. Onun evinden her şeyi çalacağız, karı da geliverdi mi sıkıştırıverdi mi, ne yapacaksın... Hemen dolabın altına girdim ben. Dolaba girdim, dolapta kapağı da kapattım. Hey yarabbi! Karı da ekmeği yaptı geldi, çıkamadık da şimdi. Arkadaş oralarda bekliyor. Ne yapacaksın, düşünürken ulan başka bir adam çekildi geldi, kapıyı taklattı girdi. Bu kendi kocası değilmiş, başkaymış. Kendi kocası da balık tutmaya gitmiş karının. Ulan adamın arkasından tak tak bir daha vurdu. Valla kocam geliyor, dedi. Hemen öteki adam da geldi beriye, yanıma girdi, biz olduk iki tane. Eee ne yapacağız. Öteki adam beni görmüyor ya, hemen adamı getirdi, ocağın başına balıkları serdiler bunlar. Oradan kedinin biri de balığın birini kavradığı gibi bir yürüdü doğru bizim yanımıza... (Eksik)”

Bu yalanlamalı masalın Ankara, Malatya ve Ula varyantları Pertev Naili Boratav tarafından tespit edilmiştir. Boratav, bu varyantları yalanlamalı masallar içerisinde “âşığıyla yakalanan köylü kadın” ismiyle sınıflandırmıştır. Yukarıdaki masalın eksik kalan kısmı Malatya varyantında şu şekilde geçmektedir: Kedi, bir parça etle beraber anlatıcının bulunduğu yere kaçar. Kadının kocası, kedinin arkasından bir maşa fırlatır; maşa anlatıcıya çarpınca anlatıcı bağıırır. Adam, anlatıcıyı bulur ve orada ne aradığını sorar. Anlatıcı, ustasıyla birlikte geldiğini ve kadının âşığının saklandığı yeri gösterir. Kadının kocası ve âşığı kavgaya tutuşmuşken, anlatıcı fırsattan istifade ederek kaçar (Boratav, 2000, s. 84).

2. Yalanlamalı Masallar Hakkında Değerlendirme

Yalanlamalı masallar, çeşitli yönleri ile “tekerleme”, “yalanlama” ve “masal” türünün değişik kategorileri içinde karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi yalanlamalı masalların bu üç tür içerisinde değerlendirilmesi, öne çıkan bazı özellikleri nedeniyle. Bu açıdan bu bölümde yalanlamalı masallar, bahsi geçen bu üç türle iç içeliği ve etkileşimi açısından değerlendirilerek, ses ve söz unsurları, içerik ve kurgu, mizahi fonksiyonu gibi açılardan ele alınmıştır. Ayrıca yalanlamalı masalların anlatım tarzında geleneği oluşturan kültürel belleğin ve anlatıcının etkileri de temas edilen hususlardandır. Bahsi geçen konular incelenirken daha önce derlenip yazıya aktarılan yalanlamalı masallar ile Kütahyalı anlatıcı Alaaddin Vural’ın anlattığı yalanlamalı masallar mukayese edilerek değerlendirme yoluna gidilmiştir. Alaattin Vural’ın ses kaydından alınan yalanlamalı masal metinleri başka kaynaklardan temin edilen yalanlamalı metinlerle

mukayese edildiğinde, özellikle bu tür anlatıların icra ortamı ve anlatıcının yalanlamalı masal metinlerine etkisi konusunda önemli veriler elde edilmektedir.

2.1. Yalanlamalı Masalarda Ses ve Söz Unsurları

Yalanlamalı masallar, icra ortamı içerisinde kimi zaman masalların başında masala hazırlayıcı giriş formeli olarak kullanılabildiği gibi, çoğunlukla başlı başına bağımsız bir anlatı olarak icra edilirler. Her iki şekliyle de yalanlamalı masalarda ses ve söz unsurlarının anlatıcının söz cambazlığına ve geleneğe hâkimiyetine bağlı olarak farklı oranlarda yer aldığı söylemek mümkündür. Yalanlamalı masalarda ses ve söz unsurları ile bu anlatıların tekerlemeler içindeki yerini anlamak açısından Ali Duymaz'ın tekerleme tanımını burada aktarmak uygun olacaktır. Duymaz'a göre,

“Tekerlemeler; sözün gerçeklik, mantık, anlamlılık gibi sınırlamalara bağlı kalınmadan ses ve söz oyunlarının rahatlıkla yapılabildiği; hayal, düş, aşkınlık, yalan, mizah ve çocuk zihninden kaynaklanan serbest bir yaratıcılığın ürünleridir. Bu bağlamda tekerlemelerde anlamın, gerçekliğin ve mantığın yerini şekli unsurlar (sözün anlamı itibara alınmadan sıralanırvermesi, ses oyunları, tekrarlar vs.) almaktadır” (2002, s. 28).

Duymaz'ın bu tanımında, tekerlemelerin “ses ve söz oyunları” ile “serbest bir yaratıcılığa imkân veren çeşitli unsurlar”a sahip olduğu vurgulanmaktadır. Burada çocuk oyunları tekerlemeleri ile tören ve inanç tekerlemelerinde daha yoğun kullanılan ses ve söz oyunlarının yalanlamalı masalarda asıl unsur olmadığını belirtmek gerekir. Ancak bu, yalanlamalı masalarda ses ve söz oyunları olmadığı anlamına gelmez. Ses ve söz oyunları, yalanlamalı masalın içeriğine, bağlamına ve icracısına göre değişen oranlarda yer almaktadır. Aşağıdaki örneklerde yalanlamalı masalarda ardı ardına sıralanan cümlelerde çeşitli ses ve söz tekrarlarının ahenkli uyumu dikkati çekmektedir:

“Üç tüfek göstermişler, ikisi kırık kırık. Birinin de dipçığı yok (kopuk). Dipçiksiz tüfeği turasız parayla almışlar. Ava çıkmışlar. Dipçiksiz tüfekle, gide gide yolda cansız bir ceylan bulmuşlar. Dipçiksiz tüfekle cansız ceylanı vurmuşlar...” (Duymaz, 2002, s. 266-267).

“...Biz biz idik
Otuz iki kız idik
Bir tahtaya dizildik
Tahta bizi almadı
Adalara salmadı
Adaların kekliği
Dıngır mıngır öttü...” (Duymaz, 2002, s. 267).

“... Bir cadı karısı rasgeldi: Lildirim likli, burnu ilikli, kazan başlı, kurbağa dişli, ölü kurbağa gözlü, dağarcık yüzlü, küp karınlı, patlıcan burunlu, şipirdiğini takıştırmış, könçeciğini çekiştirmiş, pabucundan boşanan kıyraklar, haniya o bizim çakmaksız, namlısız, kundaksız tüfeğin saçması mı? vızıldayıp geliyor...” (Duymaz, 2002, s. 264).

Alaaddin Vural'dan aktarılan dört yalanlamalı masalda ise tekerlemelerin belirgin özelliklerinden olan ses ve söz oyunlarına rastlanmamaktadır. Alaaddin Vural, “Arkadaşlar” diyerek hitap ettiği bir dinleyici grubunun karşısında söze “Bakın benim başıma gelenleri anlatacağım”, “Bir de şu geçti başımdan” gibi cümlelerle başlayarak, olağanüstü ve abartılarla örülmüş, kimi zaman saçma kimi zaman komik, fantastik ve kurgusal olaylar zincirini kendi başından geçmiş gibi anlatmakta ve bu anlatımıyla karşısındaki dinleyici topluluğunu şaşırtıp güldürerek eğlendirmeyi amaçlamaktadır. Onun anlatımındaki yalanlamalı masalarda örneklerdeki gibi ses ve söz oyunlarının olmayışı, tamamıyla anlatıcıyla ilgili bir durum olmalıdır. Zira yalanlamalı masalarda

ahenkle ilgili hususlar, anlatıcının belleği ve dili kullanmadaki becerisi, üslubu ile ortaya çıkan unsurlardır. Bu nedenle söz konusu yalanlamalı masalların başka bir anlatıcının dilinden ses ve söz oyunları dâhil edilerek de icra edilebilmesi mümkündür.

2.2. Yalanlamalı Masallarda İçerik ve Kurgu

Genel olarak tekerlemelerde ses ve söz ustalığı ön planda olsa da yalanlamalı masallarda “içerik” ve “kurgu”nun daha dikkati çeken bir unsur olduğu görülmektedir. Yalanlamalı masallarda içerik, birbiri ardınca sıralanan gerçeküstü olaylar üzerine kurulmaktadır. Başka bir ifade ile yalanlamalı masallarda içerik ve kurgu “yalanlar” etrafında örülmektedir.

“Yalan” kelimesi, doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz olarak tarif edilmektedir (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük). Yalan söylemek, bütün dinlerin ve bütün kültürlerin ahlaken hoş görmediği ve yasakladığı bir durumdur. Yalanın felsefesi üzerine düşünen Platon, yalanın ne tanrılar ne de insanlar için istenilen bir şey olmamakla birlikte “dilde” ve “eylemlerimizde” kullanıldığını belirtmiştir (Işık, 2018, s. 5). Platon’un belirttiği gibi yalan söylemek ne dinî ne de toplumsal açıdan hoş bir eylem olmamakla birlikte, insanlar zaman zaman yalan söylemeye başvurmaktadırlar. Her ne kadar yasaklanan ve hoş karşılanmayan bir hareket olsa da, gerçek hayatta insanları yalan söylemeye iten pek çok neden vardır. Bu nedenler, yazının sınırlarını aşacağından bu konu için “Platon’un Devlet’inde Politei’inde Yalanın Ontolojik Yapısı” başlıklı çalışmaya bakılabilir (Işık, 2018). Gerçek hayatta kaçınılmaz olarak karşımıza çıkan “yalan”, elbette edebî eserlere de yansacaktır. Toplumun kolektif şuuraltının bir yansıması olan halk edebiyatının, “yalanlama” kavramı altında birleşen yalanlamalı masal ve Giriş’te belirtilen diğer örneklerde olduğu gibi bazı türleri de “yalan” üzerine kurulmuştur. Ancak hem genel olarak yalanlamalarda hem de yazının içeriğini oluşturan yalanlamalı masallarda, içeriğin “yalan” etrafında kurgulanması, muhatap olan dinleyiciyi kandırmak için değildir. Başka bir ifade ile gerçek hayatta hakikati gizlemek ve muhatapı kandırmak için söylenen yalanlar, yalanlamalı masallarda gerçeği gizlemek ve dinleyiciyi kandırmak için söylenmez. Dinleyici de anlatıcı gibi söylenenlerin gerçek olmayıp yalan olduğunu bilir. Poshof’tan derlenen bir yalanlamalı masalın icrasında anlatıcı “Pireye vurdum palanı, yedi yerden berk sıktım kolanı, doğru söylen, bu yalanı, acep benzetmedim mi?” diye sorduğunda dinleyici “Amma da yalan ha” diye karşılık verir. Ancak anlatıcı yine de yalanına devam ederek anlatıyı bitirir: “O yalan, bu yalan; fili yuttu bir yılan... Tavşana bindim, deveyi kucağıma aldım; bu da mı yalan?” (Boratav, 2000, s. 127). Bazı yalanlamalı masallarda anlatılanların yalan olduğu anlatıcı tarafından bizzat belirtilir: “Dubanın üstünden oraya baktım alan, buraya baktım dolan... Benim söylediklerimin hepsi de yalan...” (Boratav, 2000, s. 124), “... Evvelki söylediğimiz yalanı şimdi essah edelim ağalar!...”, “Serinde yılan semerde golan, Bende torbalar dolusu yalan”, “Yalan bir yalan idi, serçe pehlevan idi...” (Duymaz, 2002, s. 266). Seyirlik oyunlardaki tekerlemelerde bile ilk başta söylenenlerin yalan olduğu belirtilmese de, anlatılanların en sonunda bir düş olduğu ortaya çıkar. Bu durum seyircide bir şaşkınlık ve daha sonraki bölümlere hazırlayıcı mahiyette bir mizahi beklenti oluşturur. Âşık yalanlamalarında da yalanlamaya başlarken âşık sözlerinin yalan olduğunu daha en başında vurgular:

“Hengâmi bu cengin mehdin eyledim
Hafya deryasını gezip boyladım
Yalan yanlış bu destanı söyledim
Ömrümde demedim böyle yalanı” (Çobanoğlu, 2000, s. 313).

Alaaddin Vural’ın anlattığı yalanlamalı masallarda anlatıcı her ne kadar anlattıklarının yalan olduğunu söylemese de ilk yalanlamalı masalda, anlatıcının hemen başında “Arkadaşlar, bakın benim başıma gelenleri anlatacağım ama gülmeyeceksiniz ha!” diyerek başına gelmiş gibi anlattıklarının gerçek olmadığını, buna karşın komik olduğunu ima etmektedir. Yani aslında anlatacaklarının komik ve gülünç olduğunu daha en başında ortaya koymaktadır. Onun

yalanlamalı masallarını anlatmaya başlamadan hemen önceki bu tavrı dinleyici kitlesini de gülmek ve eğlenmek için bir beklenti içine sokmaktadır. Zaten dinleyici de anlatılanların gerçek yalan olmadığını bilir, bunun için de dinleyicide bir aldanma ve yalandan dolayı şaşırma hissiyatı yoktur. Burada önemli olan dinleyicinin gülmeye eğlenmesi ve hoşça vakit geçirmesidir.

2.3. Yalanlamalı Masalların Mizah Fonksiyonu

İşlevsel Halkbilimi Kuramı'nın temsilcilerinden William Bascom, folklorun işlevlerini dört grupta tasnif ve etmiş ve bunları, 1. Hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi, 2. Değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme işlevi, 3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması işlevi, 4. Kişisel ve toplumsal baskılardan kaçıp kurtulma işlevi şeklinde sıralamıştır (Bascom, 2010, s. 71-86). Bu açıdan yalanlamalı masalların bir dinleyici huzurunda icra edilmesinin temelinde, Bascom'un belirtmiş olduğu folklorun birinci işlevine uygun olarak hoşça vakit geçirip eğlenme ve eğlendirme maksadı yer almaktadır.

Yalanlamalı masalın asıl fonksiyonunun mizah ve gülmeye olduğu söylenebilir. Çünkü yalanlamada asıl maksat dinleyiciyi yalan söyleyerek kandırmak değil, yalan söyleyerek güldürmek ve hoşça vakit geçirilmesini sağlamaktır. Ali Duymaz, yalanlamalı masalları da kapsayacak biçimde tekerlemelerin işlevleri konusunda "Tekerleme birbirine aykırı düşünceleri, olmayacak durumları bir araya getirip, mantık dışı birtakım sonuçlara varmakla şaşırtıcı bir etki yaratır. Örgüsü ve konusu bakımından bu özelliğiyle tekerlemeler, beklenmedik hayal oyunlarının boşanırmasıyla şaşırtmak, eğlendirmek ve keyiflendirmek için başvurulan bir söz canbazlığıdır." (Duymaz, 2002, s. 25) demektedir. Hakikaten Alaaddin Vural'ın anlattığı yalanlamalı masallara bakıldığında gerçek hayatta yaşanmayacak ve birbiri ile alakası olmayan mantık dışı olayların yan yana getirilmesi, dinleyici için mizahî bir durum yaratmaktadır. Mizah, tekerlemelerin kökeni ve teşekkülü konusundaki aslı unsurlardan biridir (Duymaz, 2002, s. 19-20). Bu durumda yalanlamalı masal ile mizah arasında doğrudan bir bağlantı kurulabilir.

Bilindiği gibi "İnsan neden güler?" sorusuna verilen cevaplar, mizah kuramlarını ortaya çıkarmıştır. Bu mizah kuramları "üstünlük kuramı", "uyumsuzluk kuramı" ve "rahatlama kuramı" olarak üç farklı şekilde değerlendirilmektedir (Morreal, 1997). Bu kuramlar, Türkiye'de halk edebiyatı ürünlerinden daha çok fıkralar üzerine uygulanırken, mizahî yönü dolayısıyla tekerlemeleri mizah kuramları ile değerlendiren çalışmalar da yapılmıştır. Funda Örgü Yaşar tarafından "Mizahta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler" (2010) başlığı ile kaleme alınan yazı bu konuda dikkati çekmektedir. Ayrıca tekke-tasavvuf edebiyatı nazım türlerinden olan ve tekerleme olarak değerlendirilen (Duymaz, 2002, s. 27) şathiyye, kutsalın, kıymetlinin, saygıdeğerin ciddi ve ağırbaşlı bir üslupla ele alınması gerekliliği öğüdüne aykırı olduğu için Fatma Akın Çelebi'nin "Şathiyenin Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinde mizah kuramlarından uyumsuzluk kuramı ile değerlendirilmiştir (Akın Çelebi, 2019). Mizah ile doğrudan bağlantılı olan yalanlamalı masallar da mizah kuramları ile açıklanabilir.

Uyumsuzluk kuramına göre gülmeye, "umulmadık, mantıksız ya da şöyle ya da böyle uygunsuz olan bir şeye karşı gösterilen zihinsel bir tepkidir" (Morreal, 1997, s. 24). "Nesneler, bu nesnelerin nitelikleri, olaylar vs. arasında belirli kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli bir dünyada yaşamaktayız. Bu kalıplara uymayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde güleriz" (Morreal, 1997, s. 24-25). Yalanlamalı masalların içeriğine bakıldığında gerçekle uyuşmayan, hayalî, mantık dışı pek çok olay ardı ardına sıralanarak gerçekte yaşanmış gibi gösterilmektedir. Gerçek hayat ile anlatılanlar arasındaki uyumsuzluk, gerçek dışılık, dinleyicinin zihninde oluşan kalıplara aykırılık, dinleyici nezdinde şaşkınlıkla birlikte oluşan gülmeye neden olmaktadır. Alaaddin Vural, ilk anlatısının hemen başında dinleyicisine kendisine gülünmemesi için uyarıda bulunurken, aslında anlatacaklarının gerçek hayatta yaşananlarla uyumsuz olduğunu, dinleyicinin alışkın olmadığı olayları nakledeceğini ima etmiş olmaktadır.

Mizah kuramlarından bir diğeri gülmeye fizyolojik açıdan yaklaşan ve gülmenin sinirsel enerjinin ortaya çıkışı olduğuna dayanan rahatlama kuramıdır. Bu kuramın en açık izahı Morreal'ın Shaftesbury'den aktardıklarıdır. Ona göre,

“Açık yürekli insanların doğal ve rahat ruh halleri kısıtlandığında ya da denetim altına alındığında, içinde buldukları sıkıntılı durumdan kurtulmak için başka hareket yolları arayacaktır; ister taşlamayla, öykünmeyle, ister soytarılıkla olsun az ya da çok kendilerini gösterdikleri için bu durumdan hoşnut olup, üzerlerindeki baskıdan öç almış olacaklardır.” (Morreal, 1997: 32).

Bu kuramı kendi psikanaliz kuramı ile uzlaştıran Freud, bilinçaltı ile bağlantılı baskılandırılmış duygu ve düşüncelerin şaka yapmak ya da şaka uydurmak şeklinde istemsizce ortaya çıktığını iddia eder (Morreal, 1997, s. 43-45). Yalanlamalı masallar da rahatlama kuramının mantığı ile açıklanabilir. Gerçek hayatta toplumun bireylere dayattığı etik, ahlaki, evrensel değerler ve bunları uygulama noktasında birey üzerinde kurulan baskı mekanizması, bireyin farklı yollarla baskının sebep olduğu enerjiyi boşaltma yollarını aramasına sebep olur. Eğer baskılanan şey yalan söyleme üzerine ise, ortak bilinçaltı veya kolektif şuuraltı bunu “yalanlamalar” ile gün yüzüne çıkartır. Hayatın gerçeği içinde söylenemeyen yalanlar, yalanlamalı masal anlatım ortamında anlatıcı tarafından herhangi bir ahlaki tutum, tavır ve yasalara takılmadan, ustaca anlatılmakta ve anlatılanlara gülünmektedir. Bilinçaltına atılan yalnızca “yalan” ile ilgili tutumlar değildir. Özellikle Alaaddin Vural'ın anlattığı son yalanlamalı masalda gerçek hayatta rastlandığında toplumsal ve anayasal bir takım cezaî yaptırımlar gerektiren hırsızlık ve zina gibi gayriahlâkî davranışlar, yalanlamalı masal içindeki kahramanların başından geçmiş olarak anlatılmakta –ki hırsızlık yapan yalanlamalı masal anlatıcısıdır-, anlatılanlara ise dinleyiciler gülmektedir. Bu gülme, bilinçaltındaki bastırılmış duyguların dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Yalanlamalı masalların gülme ile ortaya çıkan bu yönü, Bascom'un (2010) belirttiği kişisel ve toplumsal baskılardan kaçıp kurtulma işlevini de karşılamaktadır.

Üstünlük kuramına göre ise gülme, bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesidir (Morreal, 1997, s. 8). Platon ve Aristoteles'ten sonra gülmeye “üstünlük” psikolojisi ile yaklaşan ve yaklaşımı bu konuda klasik bir tanım olarak kabul edilen Hobbes'a göre gülme, insanın kendi kendisini kutlamasıdır. Yani ona göre gülmeye neden olan şey, insanın kendisini bir başkasından ya da daha önceki durumundan daha iyi görme duygusudur (Morreal, 1997, s. 10-11). Dolayısıyla gülen kişi, gülünen kişiye göre üstün sayılmış olur. Bu açıdan yalanlamalı masallar değerlendirildiğinde, olmayacak şeyler başına gelen, bu olaylar içerisinde çoğu zaman komik durumlara düşen yalanlamalı masal anlatıcısı gülünç olur. Alaaddin Vural'ın anlattığı ikinci, üçüncü ve dördüncü yalanlamalı masallar, üstünlük kuramı ile açıklanabilir. İkinci yalanlamalı masalda köylüsü olarak tanıttığı Dalğırılı ile maceralı bir yola giren Alaaddin Vural, başına gelenlerden dolayı hem Dalğırılı'nın üstüne bulaşan pisliği yalamak zorunda bırakılmış hem de köylüden dayak yemiştir. Üstünlük kuramına göre, anlatıcının kendi başından geçmiş olarak anlattığı bu olaylar, dinleyicinin gözünde bir üstünlük duygusu yaratacak, zor ve komik durumlara düşen anlatıcı karşısında gülmeye yol açacaktır. Üçüncü yalanlamalı masalda da olayların sonunda başına gelen maceralardan dolayı babasından balta ile dayak yiyen ve yediği dayağın izlerini hala vücudunda taşıdığını anlatan anlatıcı yine dinleyici huzurunda “üstünlük” psikolojisi ile komik duruma düşmektedir. Dördüncü yalanlamalı masalda karnını doyurmak için ekmek çalmaya uğraşan anlatıcı, şapkasının altına sakladığı yumurtanın ekmeğini çaldığı kadının başına kürekle vurmasından dolayı kırılıp yüzüne akmasından, yine ekmek çalmak için girdiği evde dolaba saklanmak zorunda kalıp zor durumlara düşmesinden dolayı komiktir ve dinleyici, onun düştüğü bu durumlardan dolayı üstünlük psikolojisi ile gülerek tepki vermektedir. İlk yalanlamalı masalda ise olmayacak, gerçek dışı pek çok olayı başından geçmiş olarak anlatan anlatıcı dinleyiciyi daha ilk başta “bana gülmeyin” diye uyarmakla aslında dinleyiciyi dolaylı olarak anlattıklarına gülmeleri için hazırlamaktadır. Aslında birinci yalanlamalı masalda anlatıcının kendi başından

geçmiş gibi anlattıkları arasında anlatıcı bir özne olarak eksikli, kusurlu ve komik değildir. Yalnızca başına gelen gerçek dışı olaylar dinleyicide şaşkınlık yaratacak düzeyde olduğu için gülme olayı gerçekleşir. Bu anlatıda dinleyicinin anlatıcıya olan bir psikolojik üstünlüğü söz konusu değildir. Tam tersi ilk anlatıda anlatıcı anlatımın içindeki değirmenci ile bir yalan söyleme yarışına girip bu yarışta kazanarak kendini üstün bir konuma sokmuştur. Zaten tıpkı masal anlatmak gibi yalanlamalı masal icra etmek de bir beceri ve maharet gerektiren bir şeydir. Dolayısıyla geleneğe hâkim olup, bir dinleyici huzurunda bu geleneğin devamını getirmek, “gerçek olmayan yalanları” ardı ardına sıralamak yalnızca söz ustalarının yapabileceği bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında yalanlamalı masal anlatıcısı, başına sıra dışı olaylar gelen kimse olarak değil, gülünç şeyler anlatan biri olarak dinleyici huzurunda üstün bir kişi sayılır.

2.4. Yalanlamalı Masalların Anlatımında Kültürel Belleğin ve Anlatıcının Rolü

Tekerlemelerde ses ve söz uyumu önemli olmakla birlikte yalanlamalı masallarda daha önce belirtildiği gibi içeriğin daha etkili olduğu görülmektedir. Bu içeriği akla hayale gelmeyecek, gerçekleşmesi mümkün olmayan olağanüstü, mantık dışı olaylar, yani “yalanlar” oluşturmaktadır. Söz konusu anlatıların oluşumunda veya kurgulanmasında içeriğin hafızalarda parça parça, olay olay taşındığı ve yeri geldiğinde anlatıcının hayal gücüne ve hafızasına bağlı olarak bir araya getirildiği, bir olay zinciri halinde birleştirildiği dikkati çekmektedir. Bilindiği üzere tekerlemelerin oluşumunda “hayal, düş, rüya” gibi unsurlar etkili olmaktadır (Duymaz, 2002, s. 28). Tekerlemeler gibi masalların ve yalanlama türü içinde değerlendirilen örneklerin de oluşumunda “hayal” unsuru dikkati çekmektedir. Elbette yalanlamalı masallarda da anlatıcının hayal dünyası önemlidir. Ancak hayal ve düşlerin ortaya konduğu yalanlamalı masallarda, bireysel bir yaratıcılıktan ziyade kolektif hafızada oluşmuş kolektif bir yaratıcılıktan bahsedilebilir. Kolektif yaratıcılığı belirleyen ise “gelenek”tir. Sözlü gelenek içerisinde yalanlamalı masal anlatımını bir zincir olarak düşünürsek, yalanlamalı masal anlatıcısı bu zincirin bir halkasını teşkil eder. Bu durumda yalanlamalı masal anlatıcısı geleneğin bir temsilcisi olarak yalanlamalı masalın icracısı ve aktarıcısı durumunda olur. Farklı anlatıcıların dilinden çıkmış farklı yalanlamalı masal metinlerinde bazı kısımların aynen veya benzer olaylarla ifadelerle örülmesi bu durumu ispat etmektedir. Örneğin Kahramanmaraş-Andırın’dan derlenen bir yalanlamalı masalın bir kısmı, Alaaddin Vural’ın anlattığı ilk yalanlamalı masalın bir kısmı ile uyumaktadır. Alaattin Vural’ın yalanlamalı masalında anlatıcı, tarlaya ektiği buğdayları orakla biçerken orak, orada bulunan tilkinin karnına takılır. Tilki kaçıkça orak tarlayı biçer. Kahramanmaraş-Andırın’dan derlenen yalanlamalı masalın benzeşen kısmı şu şekildedir:

“Az sürdüm, uz sürdüm... Dere, tepe, düz sürdüm. Altı ay bir güz sürdüm... Geri döndüm baktım ki arkadan ekin gövermiş, geçmiş... Bir orak aldım, yanaştım ekine. Biraz biçtikten sonra belim ağrıdı. Dineliverdim yorgunluk alametiyle. O yanıma, bu yanıma bir tanıyıversem ki tilkinin biri çekirge kovalayıp geziyor ekinin içinde. “Bre ocağı batasınca! Benim zati belim ağrıyor, biçemiyorum ekini” dedim, orağı tilkiye doğru kürelediydim, orağın sapı tilkinin karnına kaçtı: Tilki kaçtı, orak biçti; tilki kaçtı, orak biçti. Ekin tükendi, ben beriden bakakaldım...”(Duymaz, 2002, s. 264).

Bu iki yalanlamalı masal örneğinin diğer kısımları her iki yalanlamalı masalda farklı olay silsileleri ile örülmüştür. Yalanlamalı masallardaki bu olay silsilelerinin her biri, mozaik taşının bir parçası gibidir. Her yalanlamalı masal anlatıcısı bu parçaları kendi hafızasına, hayal gücüne ve anlatım gücüne bağlı olarak birleştirmekte ve kendi mozaik taşını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir yalanlamalı masalın olay silsilesi içindeki bir olay, başka içerikteki bir yalanlamalı masalın benzer şekilde bir olayını oluşturabilmektedir. Yalanlamalı masalların “içerik” ve “öz” bağlamındaki benzerliği, bu anlatıların “kültürel hafıza” ya da “kolektif hafıza” dediğimiz “kültürel bellek”te

(Bu konuda Bk. Assmann, 2015; Halbwachs, 2017) yer edinmesi ile ilgilidir. Böylelikle yalanlamalı masalı oluşturan olay silsilesinden her biri, anlatıcılarına bağlı olarak bir araya getirilip, kimi zaman masalın başında kimi zaman seyirlik oyunlar içinde kimi zaman ise Alaaddin Vural gibi yalanlamalı masal anlatıcısının dilinde ortaya çıkmaktadır.

Bu tarz örnekler çoğaltılabilir. Yine Alaaddin Vural'ın anlattığı ilk yalanlamalı masaldaki bir kısım, başka bir yalanlamalı masalda yer almaktadır:“Cevizden bir kocaman ağaç bitti. Üstündeki cevizleri düşüreyim diye taş attım değmedi. Toprak attım, ağacın başı tarla oldu. Kimi dedi: ‘Buğday ek’, kimi dedi: ‘Karpuz ek.’. Karpuz ektim...” (Duymaz, 2002, s. 262-263). İki yalanlamalı masalda da cevizden kocaman ağaç biter, ağacın tepesine atılan topraktan kocaman bir tarla biter, bu tarlada karpuz yetişir. Aynı olay silsilesi başka yalanlamalı masalarda da mevcuttur. Alaattin Vural'ın anlattığı ilk yalanlamalı masalın yukarıda verilen kısmı, Boratav'ın masal tekerlemelerini tipolojik ve stilistik olarak incelediği “Tekerlemeler” kitabında “Giriş Tekerlemesi Biçiminde Kısa Maceralar” başlığı altında değerlendirdiği Tip 33'te yer almaktadır. Bu yalanlamalı masal tipinin olay çözümlemesi, “Bir ağacın dallarındaki tarla” tipolojisi ismiyle başka varyantlarla mukayese edilerek beş maddede verilmiştir. Yalanlamalı masalın ilk olay zincirini oluşturan ilk maddede, Andırın varyantında anlatıcı, bir ceviz ağacının dallarına tezek atar; ağacın dalları bir ovaya döner. Adakale varyantında horozun sırtı soyulur; soyulan yer bir şeftali ağacı yaprağı ve kireçle ovuşturulur; hayvanın sırtında bir meyve bahçesi oluşur. Ankara varyantında, masalcı, horoza bir ceviz atar; hayvanın üstüne bir ceviz ağacı biter; ağacın dallarına atılan tezekten tarlalar meydana gelir, masalcı buraya karpuz eker (Boratav, 2000, s. 77). Boratav'a göre Tip 33, TTV'de 358 numaralı masal tipinde yer almaktadır. Katalogun 358 numarasında bu masal, tüysüz değirmenciyle Keloğlan arasındaki öyküler yarışmasından oluşur (Boratav, 2000, s. 78).

Şu üç yalanlamalı masal örneğinde de anlatıcılar karşılıklı çıkan karpuz ve koca karıyı tarif ederken kolektif hafızalarında taşıdıkları benzer ifadeleri kullanmaktadırlar:

“... Bir yanı sazlık samanlık, bir yanı tozluk dumanlık. Bir yanında demirciler demir döver denk ile, bir yanında boyacılar boya boyar bin bir çeşit renk ile, bir yanında Al-i Osman devleri cenk eder top ile tüfenk ile.” (Boratav, 2000, s. 125).

“- Ey koca koca karı adın ne?”

Demiş:

-Emine

Eyilmişler bakmışlar mınav. Bir de ne görsünler! Bir tarafı dağlık dumanlık. Bir tarafı sazlık samanlık. Bir tarafında Hazreti Ali-Ömer askeri cenk eder. Öbür tarafı da uzayıp gider yar eller...” (Duymaz, 2002, s. 267).

““Gız adın nedir?” dedim. Dedi: “Adım Emine.” Açdım, baktım burnuna: Bir tarafı sazlık samanlık, bir tarafı tozluk dumanlık... Bir tarafında demirciler demir döğüyo; bir tarafında galayçılar gap galaylıyo...” (Boratav, 2000, s. 131).

Anlatılardaki bu yalan zinciri ile oluşturulan olaylar ve ifadeler, kültürel belleğin belirlediği kalıp olay silsilesi ve bunlara bağlı olarak oluşan kalıp ifadelerdir. Bu olay ve ifadeler, elbette anlatıcının dimağına ya da hayal gücüne göre uzatılıp zenginleştirilebilecek unsurlardır. Başka bir ifade ile gerçeküstü, fantastik olayların birbirine ulanmasında anlatıcının geleneğe hâkim olması mutlaka etkilidir. Burada Kütahyalı yalanlamalı masal anlatıcısının dilinden kaydedilen dört metni esas alarak, bu tarz metinlerdeki ifade tarzı ve üslubun oluşmasındaki anlatıcının rolüne de değinmek yerinde olacaktır. Alaaddin Vural'ın dört yalanlamalı masal anlattığı ses kaydında, genç anlatıcının bir arkadaş topluluğu içerisinde bu masalları anlattığı görülmektedir. Gülmek, eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek için bir araya gelmiş olan bu erkek topluluğunda yalanlamalı masal icracısı Alaaddin Vural hoş ve ilgi çekici anlatımıyla dikkati çekmektedir. Ancak onun anlattığı yalanlamalı masallar kuruluş, planlama ve içerik açısından yukarıdaki örneklerde

görüldüğü üzere başka yalanlamalı masallara benzese de, birbiri ardına bağlanan olayların dile dökülüşünde tekerlemelerde aranan ses ve söz ahenginin olmadığı görülmektedir. Bu durumun bir topluluğun huzurunda irticali olarak yalanlamalı masal söyleyen kişinin ustalığı, aktarımı ve üslubu ile alakalı olduğu söylenebilir. Başka bir yalanlamalı masal anlatıcısı, farklı bir ortamda aynı veya benzer bir yalanlamayı daha farklı bir ifade tarzı ile, ses ve söz oyunları ile tekerlemeye daha yaklaştırabilir.

Kütahyalı anlatıcı Alaaddin Vural'ın dört yalanlamalı masal metnine bakıldığında, anlatıcının kendi yaşadığı ortama ait şahıs ve mekân unsurlarını metne dâhil ettiği görülmektedir. Bu durum yalanlamalı masalların birinci şahıs ağzından anlatımı ile alakalıdır. Anlatıcı, yalanlamalı masalda geçen bütün olayları kendi başından geçmiş olarak aktarır. Dolayısıyla yalanlamalı masaldaki şahıs ve yer isimleri anlatıcının kendi tanıdığı, bildiği şahıslar ile kendi yaşadığı yere ait mekân isimleridir. Örneğin; birinci yalanlamalı masalda, anlatıcının karşılaştığı ve bir yalan yarışı içine girdiği değirmenci, Acem oğlu Eşrefce ismiyle yer alır. Anlatıcı bu kişiye değindiğinde, “Acem oğlu Eşrefce var ya, tanıyor musunuz? Bildiğiniz Eşrefce yahu” diyerek dinleyicinin de tanıdığı, bildiği bir isme yönlendirme yapar. Yine ikinci yalanlamalı masalda anlatıcının olaylara Dalgıralı, Medine Yenge, İbrahim isimleriyle dâhil ettiği kişiler, hem anlatıcının hem de dinleyicinin bildiği isimlerdir. Yine aynı anlatıda Emet, Yukarıbelen Yaylası, Acemler, Tetik Köprüsü, Kapanca, Kuşkaya ve Balkuyusu anlatıcı ve dinleyici topluluğunun yaşadıkları yöreye ait yer isimleri olarak yer almaktadır. Bu şahıs ve mekân unsurları, kültürel belleğin bir parçası olan yalanlamalı masalların kendi icra ortamında anlatımı esnasında metne anlatıcı tarafından dâhil edilen yerel renkler olarak görülmelidir. Elbette farklı bir yörede farklı bir anlatıcının dilinde bu şahıs ve yer isimleri yerlerini başka isimlere bırakacaktır.

2.5. Yalanlamalı Masalların İcra Ortamı

Yalanlamalı masallar hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmalar, yalnızca metinlerin yazıya aktarılması üzerine olmuştur. Günümüzde ise geleneğin zayıflaması, bu metinleri bağlamı içerisinde derlemeyi maalesef mümkün kılmamaktadır. Bu durum ise yalanlamalı masalların icrası hakkında açık ve net bilgilere ulaşmamızı engellemektedir. Ancak Alaaddin Vural'ın 1977 yılından kalma ses kaydındaki yalanlamalı masal anlatımı, yalanlamalı masalların icra ortamı hakkında bize bazı ipuçları vermektedir. Yalanlamalı masalların bir dinleyici huzurunda tıpkı bir masal anlatımı gibi icra edildiği, dinleyenlerin gülüp eğlenerek hoşça vakit geçirdikleri anlaşılmaktadır. Pertev Naili Boratav'ın yazıya aktardığı “Tavşan Avı” adındaki yalanlamalı masalın başı, bu anlatımın bir dinleyici huzurunda onları eğlendirmek için icra edildiğini göstermektedir: “Ey yârân-ı Memduh-i safa, olası gam hanesinden cüda... Aziz cemaat...” (1992, s. 72). Ayrıca yine Boratav'ın aktardığı örneklerden bazılarının başında kullanılan ifadeler, yalanlamalı masalların bir dinleyici huzurunda anlatıldığını ispatlamaktadır: “Var varanın sür sürenin... Destursuz bağa girenin vay vaşına, vay hâline... Be yârenler, gider iken ben bir kahveye rastladım...” (2000, s. 121), “Dinleyin efendim hikâyeti...” (2000, s. 122).

Alaaddin Vural'ın söylediği yalanlamalı masallardan ilkinin içeriği, yalanlamalı masalların icrası hakkında bir varsayım da yapabilmemize neden olmaktadır. İlk yalanlamalı masalda, bir yalan söyleme yarışı söz konusudur. Söz konusu yalanlamalı masalda değirmencinin yaptığı teker büyüklüğündeki poğaçayı aralarında kim daha iyi yalan söylerse o alacaktır. Yalan söyleme yarışını anlatıcı olan Alaaddin Vural kazanır ve poğaçayı evine o götürür. İlk yalanlama içerisindeki bu ayrıntı, yalanlamanın bir kişinin topluluk içerisinde tek başına yalanlama söyleyerek topluluğun eğlenmesine vesile olduğu gibi yine aynı işlevleri karşılamak üzere birden fazla kişinin yalanlama yarışı yapabildiği de ön görülebilir. Nitekim bazı âşık atışmalarının yalanlama şeklinde gerçekleştirildiği de bilinmektedir. O halde âşık atışmalarının yanı sıra geleneksel bir topluluk içerisinde bir köy odası, kahvehane veya ev ortamı gibi bir ortamda bir araya gelen erkek grubu içerisinde yalanlamalar söylendiği veya yalanlamalı yarışmalar yapıldığı

düşünülebilir. Nitekim Alaaddin Vural'un ses kaydını temin eden Naziye Ülkü Vural (KK1), bu yalanlamalı masalın aktarım ortamı hakkında da bilgi vermektedir. Onun anlattıklarına göre eskiden genellikle köy odalarında uzun kış gecelerinde veya bayramlarda bir araya gelen erkekler, kendi aralarında çeşitli eğlenceler düzenleyerek vakit geçirirlermiş. Kütahya\Simav'a bağlı Sudöşeği köyünde düzenlenen bu toplanmalarda toplantıya katılan herkes ya bir türkü söylemek ya da bir hikâye anlatmak zorunda imiş. Eğer herhangi bir icraatta bulunmazsa o kişi çeşitli cezalara maruz kalmış. Bu cezalar ya para ya da yiyeceklerle karşılanmış. Cezaların en kötüsü ise köydeki çeşmenin su dolu yalağına atılmak imiş. Genellikle köy odalarında yapılan bu eğlenceler eğer uygun ise ev ortamında da yapılabilmiş. Alaaddin Vural'ın anlattığı dört yalanlamalı masal, bir ev ortamında kayda alınmış. Onun anlattığı bu yalanlamalı masal örnekleri, bu tarz anlatıların köy odalarında veya evlerde düzenlenen eğlenme amaçlı sohbet toplantılarında yaygın bir anlatı olduğunu da göstermektedir. Türk kültürünün değişik yörelerinde barana, ferefene, sıra gecesi, kürsübaşı, gezek gibi farklı isimlerle anılan sohbet toplantılarının düzenlendiği bilinmektedir. Simav da “yâren” adıyla sohbet toplantılarının yaygın olarak düzenlendiği yerlerden biridir (Bu konuda Bk. Atlı, 2016, s. 158-212; Er, 1988). Simav ve çevresindeki yâren sohbetleri, Ekim ile Mayıs ayları arasında haftada bir olmak üzere akşamları, yârenlerin evlerinde belirlenen sırayla, belli kurallar çerçevesinde düzenlenen oyun ve eğlence ağırlıklı sohbet toplantılarıdır (Atlı, 2016, s. 54). Gerek yâren toplantılarında gerekse diğer sohbet toplantılarında müzik, halk oyunları ve seyirlik oyunların icra edilmesinin yanı sıra deyişler atıldığı, ayrıca toplantının seyri içerisinde uygun bir zaman aralığında masallar, hikâyeler, fıkralar anlatıldığı bilinmektedir (Atlı, 2016, s. 202, 205, 412). Ancak Alaattin Vural'ın anlatmış olduğu yalanlamalı masalların bir yâren toplantısı içerisinde icra edilip edilmediğine dair net bir şey söylenemez. Keza, Alaattin Vural'ın ses kaydını temin eden ve bu anlatıların icra ortamı hakkında bilgi veren Naziye Vural, bu yalanlamalı masalın bir yâren toplantısı içerisinde anlatıldığına herhangi bir bilgi vermemiştir. Ayrıca ses kaydı yalnızca yalanlamalı masal anlatımını içermektedir.

Alaaddin Vural'ın 1977 yılına ait kaydından yola çıkıldığında, ister yâren geleneği içerisinde isterse yârenden bağımsız olarak köy odalarında bir araya gelip eğlenmeyi amaçlayan bu grupların, bir yandan eğlenip günün sıkıntı ve dertlerinden uzaklaşırken, bir yandan da kültürel aktarımı sağlamış oldukları görülmektedir. İnsanların bir araya gelip sohbet ettiği, gerektiğinde çeşitli istişarelerin yapıldığı, belli zamanlarda çeşitli eğlencelerin düzenlendiği köy odaları, köylerdeki önemli kültürel mekânlar olup geleneği geçmişten geleceğe taşıma işlevi de görmektedirler. Günümüzde köy odalarının eski işlevini yitirmesi, bu tarz sohbet toplantılarının veya eğlencelerin düzenlenmeyişi, söz konusu kültürel aktarımların yapılmayışını da beraberinde getirmiştir.

3. Sonuç

Gerek tekerleme gerekse masal konusunda yapılan bilimsel çalışmalarda “yalanlamalı masal” metinlerinin azlığı görülmektedir. Bu durum, geleneğin zayıflaması ile birlikte yalanlamalı masal icrasının da zayıflaması veya yok olması ile açıklanabilir. Yalanlamalı masal anlatımının hem ardı ardına sıralanan yalanlardan oluşan içeriği, hem de söz canbazlığına dayanan aktarımı ve mizahî tavrı sözlü gelenek içerisinde icrasının zorluğunu gösteren özelliklerdir. Bu durum bize ulaşan yalanlamalı masal metinlerinin azlığının nedenini ortaya koymaktadır. Bu açıdan Kütahya Simav'a bağlı Sudöşeği köyünde 1977 yılında Alaaddin Vural tarafından anlatılan dört yalanlamalı masal örneği, yalanlamalı masalların kendi icra ortamındaki anlatım ve aktarımı açısından önemli veriler sunmaktadır.

Yalanlamalı masal örnekleri, bazı bilimsel çalışmalarda “tekerleme”, bazı bilimsel çalışmalarda “masal” kategorisinde, bazı çalışmalarda ise “yalanlama” türü içerisinde değerlendirilmektedir. Tekereleme türünün zaten şekil, içerik, işlev ve bağlam açısından sınırları tam olarak çizilemeyen ve başka türler veya oyun, tören gibi ortamlar ile iç içelik oluşturan bağımlı bir tür olduğu belirtilmektedir. Yalanlamalar da tekerlemeler gibi sınırları tam olarak çizilemeyen ve ancak başka

türlerle ilişkisi (âşık şiirleri, şathiyeler, masallar, halk hikâyeleri, türküler, Geleneksel Türk tiyatrosu) bağlamında değerlendirilebilen bir tür olarak ele alınmalıdır. Bu durum türlerin sınıflandırılması açısından çok karmaşık görünmekle birlikte, aslında geleneğin doğal bir sürecinin sonucu olarak değerlendirilmelidir. Bu açıdan bazı türlerin ifade biçimleri, kurgu ve yapı, içerik gibi açılardan aynı kaynaklardan beslendikleri ya da birbirlerinden etkilendikleri görülmektedir. Bu durum tekerleme ve yalanlama örneklerinde olduğu gibi türler arasında bir iç içelik oluşturmaktadır. Yalanlamalı masallar bunun en güzel örneklerindedir. Anlatımda ses ve söz oyunlarının varlığı, hayal dünyası ve abartıdan kaynaklanan gerçeküstü ifade tarzı ve mizahın ön planda oluşu açısından yalanlamalı masallar, tekerleme türü içerisinde değerlendirilirken, yalan teması etrafında kurulduğu için aynı zamanda yalanlama türü içerisinde ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra icra ortamında dinleyiciye aktarılış tarzı, hayalî ve fantastik olaylarla örülmesi, bu tarz örneklerin masal türü içerisinde de değerlendirilmesinin nedenlerindedir. Nitekim masal tasnifi içerisinde yalanlamalı masallar, güldürücü masal kategorisinde ele alınmaktadır.

Yalanlamalı masallar her ne kadar içerik olarak “yalanlar” üzerine kurulsun da, dinleyici bunların gerçek yalan olmadığını bilir. Anlatıcı da zaten olayları başından geçmiş gibi nakletse de anlattıklarının gerçek olmadığını ya doğrudan ya da ima yolu ile belli eder. Dolayısıyla yalanlamalı masal anlatımının maksadı, muhatabı yalanlarla kandırmak değildir. Yalanlamalı masalların icrasında mizahî bir tavır söz konusudur. Anlatıcı yalanlamalı masal anlatırken güldürme ve eğlendirmeyi amaç edinir, dinleyici de buna bağlı olarak gülüp eğlenir. Yalanlamalı masallar bu açıdan “mizah kuramları” ile değerlendirilebilirler. Söz konusu anlatılar uyumsuzluk kuramına göre değerlendirildiğinde, yalanlamalı masalların içeriğinin gerçek hayatla uyumsuz olduğu görülmektedir. Üstünlük kuramına göre ele alındığında ise dinleyicinin bakış açısına göre anlatıcı zor ve tuhaf durumlara düştüğünde ona gülünür. Rahatlama kuramı, gülmeyi fizyolojik olarak değerlendirir. Gerçek hayatta toplumun bireylere dayattığı etik, ahlaki, evrensel değerler ve bunları uygulama noktasında birey üzerinde kurulan baskı mekanizması, bireyin farklı yollarla baskının sebep olduğu enerjiyi boşaltma yollarını aramasına sebep olur. Eğer baskılanan şey yalan söyleme üzerine ise, ortak bilinçaltı veya kolektif şuuraltı bunu “yalanlamalar” ile gün yüzüne çıkarır.

Yalanlamalı masallar genel olarak değerlendirildiğinde söz konusu anlatıların oluşumunda anlatıcının hayal gücü ve söz ustalığının öneminin büyük olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra farklı anlatılarda aynı veya benzer şekilde sıralanmış ifade veya olaylar zinciri, “kültürel bellek” olarak ifade ettiğimiz kolektif şuuraltının etkisini de göstermektedir. Bu açıdan her ne kadar az sayıda metinle karşımıza çıksa da yalanlamalı masallar, söz ustalığının ve ifade gücünün gösterilebileceği ender anlatılar olarak değerlendirilmelidirler.

Kaynakça

- Abalı, İ. (2016). Anadolu sahası ve Kırgız folklorunda yalanlamalar ve işlevleri. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 3-12.
- Akın Çelebi, F. (2019). *Şathiyenin uyumsuzluk kuramı bağlamında değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Alptekin, A. B. (1989). Yalanlamalı masallar. *İçel Kültürü*, 8, 7.
- And, M. (1985). *Geleneksel Türk tiyatrosu köylü ve halk tiyatrosu gelenekleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Arslan, A. S. (2017). *Çankırı masalları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek – eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik-*. (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Atlı, S. (2016). *Türkiye’de geleneksel sohbet toplantıları üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış doktora tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Bascom, W. R. (2010). Folklorun Dört İşlevi. M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır (Ed.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (ss. 71-86). Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Boratav, P. N. (1992). *Zaman zaman içinde \ Tekerlemeler-masallar ve masal ile tekerleme üzerine bir inceleme*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (1995). *Türk Halk Bilimi I 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Boratav, P. N. (2000). *Tekerleme / Türk halk masalının tipolojik ve stilistik incelemesine katkı*. (Çeviren: İsmail Yerguz). (Hazırlayan: M. Sabri Koz). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Boratav, P. N. (2011). *Az gittik uz gittik*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Cerrahoğlu, M. (2011). Yalanlamalı destanlar ile masal tekerlemeleri arasındaki benzerlikler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 281-293.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Duymaz, A. (2002). *İrfanı arzulayan sözler tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Er, T. (1988). *Simav İlçesi ve çevresi yaren teşkilatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Günay, U. (1999). *Türkiye’de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Işık, A. (2018). Platon’un Devlet’inde\Politei’ında yalanın ontolojik yapısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 1-16.
- Kaya, D. (2007). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kökus, C. (2018). *Anadolu sahası Türk Halk Edebiyatı metinlerinde yalanlama ve yalanlamalı türler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Morreal, J. (1997). *Gülmeyi ciddiye almak* (K. Aysevener ve Ş. Soyer, Çev.). İstanbul: İris Yayıncılık.
- Örge Yaşar, F. (2010). Mizahta uyumsuzluk kuramı bağlamında tekerlemeler. *ZfWT Zeitschriftfürdie Welt der Türken*, 2(1), 49-57.
- Sakaoğlu, S. (1983). *Kıbrıs Türk masalları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1999). *Masal araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (2010). *Erzurum masalları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sözlü Kaynaklar**
- (Kaynak Kişi) (Adı-Soyadı, Doğum Tarihi, Doğum Yeri, Öğrenim Durumu, Mesleği)
- (KK1) Naziye Ülkü Vural, 24 Ocak 1999, Kütahya-Simav, üniversite öğrencisi.
- (KK2) Alaattin Vural, 1957, Kütahya-Simav, ilkokul mezunu, çiftçi.